

PRACE NAUKOWE

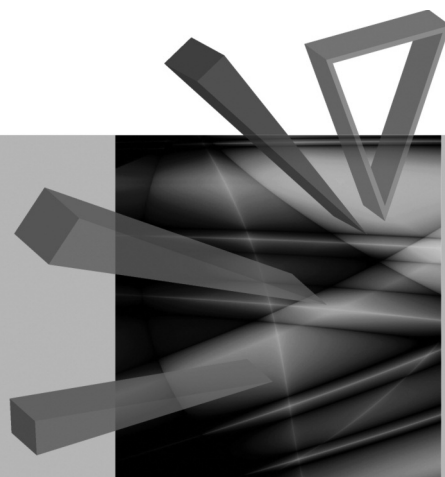
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

231

Kryzys a rozwój zrównoważony rolnictwa i energetyki



pod redakcją

Andrzeja Graczyka



Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Ryszard Janikowski, Stanisława Sokołowska

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-143-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Równoważenie rozwoju rolnictwa w warunkach kryzysu

Barbara Kryk: Wpływ kryzysu ekonomicznego na koniunkturę w rolnictwie polskim	13
Agnieszka Becla: Genetycznie modyfikowane organizmy szansą i zagrożeniem dla środowiska przyrodniczego i gospodarki w skali globalnej	22
Agnieszka Lorek: Światowy kryzys żywnościowy, przyczyny i wpływ na kraje rozwijające się.....	38
Karol Kociszewski: Rozwój rynków żywności ekologicznej w skali globalnej, regionalnej i makroekonomicznej.....	51
Wiktor Szydło: Globalny kryzys finansowy – wyzwania dla polityki gospodarczej i społecznej (w kierunku rozwoju zrównoważonego).....	66
Katarzyna Brodzińska: Problemy środowiskowej oceny zrównoważonego rozwoju rolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem instrumentów WPR	84
Wawrzyniec Czubak, Karolina Pawlak: Efekty WPR w realizacji założeń rolnictwa zrównoważonego w Polsce.....	99
Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska: Funkcjonowanie gospodarstw rolnych na obszarach „Natura 2000” z terenu powiatu olsztyńskiego	113
Anna Bisaga: Endogenizacja rozwoju warunkiem przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym na przykładzie badań w rolnictwie regionu opolskiego	125
Piotr Bórawski: Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju gospodarstw agroturystycznych na przykładzie badań własnych	140

Część 2. Produkcja i wykorzystanie energii w kontekście zrównoważonego rozwoju

Andrzej Graczyk: Makroekonomiczne aspekty rozwoju energetyki odnawialnej w Polsce	153
Alicja Graczyk: Wybór technologii odnawialnych źródeł energii dostosowanych do warunków rozwoju Dolnego Śląska.....	168
Tadeusz Pindór, Leszek Preisner: Wykorzystanie wybranych odnawialnych źródeł energii w kontekście kryteriów rozwoju zrównoważonego.....	186

Urszula E. Gołębiowska: Produkcja rzepaku na cele energetyczne sposobem na dywersyfikację oferty rynkowej gospodarstw rolnych	197
Zdzisław Szalbierz, Edyta Ropuszańska-Surma: Bezpieczeństwo energetyczne Dolnego Śląska a procesy regulacji	214
Bazyli Poskrobko: System zarządzania energią w gminie jako narzędzie łagodzenia kryzysu ekologicznego.....	234
Edyta Sidorczyk-Pietraszko, Magdalena Ligus, Tomasz Poskrobko: Koszty i koszty społeczne modernizacji systemów energetycznych na poziomie lokalnym	255
Bożydar Ziółkowski: Energetyka odnawialna w rozwiązywaniu kryzysu rozwojowego – założenia modelu ekoinnowacyjnej gospodarki.....	271
Magdalena Protas: Inwestycje w zrównoważoną energetykę jako stymulator rozwoju lokalnego.....	287
Tomasz Żołyński: Proces przemian w gminach inwestujących w energię odnawialną i poprawę efektywności energetycznej (na przykładzie gmin Dzierżonów i Prusice).....	300
Olga Anna Oryńcz: Produkcja biodiesla na własny użytek w gospodarstwie rolnym szansą na przetrwanie w kryzysie.....	308

Summaries

Barbara Kryk: Impact of economic crisis on the economic situation in polish agriculture.....	21
Agnieszka Becla: Genetically modified organisms as chance and threat for natural environment and economy on the global scale	37
Agnieszka Lorek: Global food crisis, the causes and impact on developing countries	50
Karol Kociszewski: Development of organic food markets on global, regional and macroeconomic scale	65
Wiktor Szydło: Global financial crisis – challenges for economic and social policy (towards sustainable development).....	83
Katarzyna Brodzińska: Problems of environmental evaluation of agriculture sustainable development.....	98
Wawrzyniec Czubak, Karolina Pawlak: Effects of the common agricultural policy in achieving the objectives of sustainable agriculture in Poland	112
Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska: Functioning of the farms in Natura 2000 areas of Olsztyn district in the opinion of farmers.....	124
Anna Bisaga: Endogenisation of the development as a countermeasure of preventing critical situations on the basis of agricultural research in Opole region	139

Piotr Bórawski: Economic conditions of agrotourism farm development based on own research.....	149
Andrzej Graczyk: Macroeconomic aspects of renewable energy development in Poland.....	167
Alicja Małgorzata Graczyk: Choice of renewable energy technology adapted to development conditions of Lower Silesia.....	185
Tadeusz Pindór, Leszek Preisner: The use of selected renewable energy sources in the context of sustainable development criteria.....	196
Urszula E. Gołębiowska: The production of oilseed rape for energy purposes as a way to diversify the farm market offer.....	213
Zdzisław Szalbierz, Edyta Ropuszyńska-Surma: Security of energy supply in Lower Silesia and regulatory procedures.....	233
Bazyli Poskrobko: Energy management system in a municipality as an instrument of mitigating ecological crisis.....	253
Edyta Sidorczuk-Pietraszko, Magdalena Ligus Tomasz Poskrobko: Social benefits and costs of modernization of energy systems at the local level..	270
Bożydar Ziółkowski: Renewable energy industry in diminishing development crisis – assumptions for the model of ecoinnovative economy.....	286
Magdalena Protas: Sustainable energy investments as support for local development.....	299
Tomasz Żołyniak: The process of transformation made by communities' councils in a field of renewable energy and improving energy efficiency (in example of communities: Prusice and Dzierżoniów).....	307
Olga Anna Orynych: Production of biodiesel fuel for internal use in agricultural farm as a chance for survival during economic crisis.....	325

Adam Pawlewicz, Katarzyna Pawlewicz, Joanna Kościńska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

FUNKCJONOWANIE GOSPODARSTW ROLNYCH NA OBSZARACH „NATURA 2000” W OPINII ROLNIKÓW Z TERENU POWIATU OLSZTYŃSKIEGO

Streszczenie: Europejska Sieć Ekologiczna „Natura 2000” jest formą ochrony środowiska, która funkcjonuje we wszystkich krajach Unii Europejskiej. Jej głównym celem jest ochrona różnorodności biologicznej naszego kontynentu. Zasada działania „Natury 2000” opiera się na dwóch dyrektywach: ptasiej i siedliskowej. W Polsce przepisy dyrektyw zaczęły obowiązywać od 2004 r. wraz z przystąpieniem Polski do UE. Proces ten trwa do dziś. Podczas wytyczania obszarów „Natura 2000” brane są pod uwagę wyłącznie korzyści środowiskowe. Z tego powodu proces ten często spotykał się z dezaprobatą społeczną. Jednakże podstawowa zasada mówi, że na obszarach tych można prowadzić działalność gospodarczą, jeśli są odpowiednie warunki. Celem niniejszej pracy było zbadanie, czy obszary „Natura 2000” mają wpływ na funkcjonowanie gospodarstw rolnych, na przykładzie powiatu olsztyńskiego w województwie warmińsko-mazurskim. Analizowano także poziom wiedzy rolników na temat „Natury 2000” oraz ich opinie o ochronie przyrody. Badania wykazały, że większość rolników nie czuje żadnych ograniczeń z powodu Sieci Ekologicznej „Natura 2000”. Należy jednak zwrócić uwagę, że dzięki dotacjom z tytułu utraty dochodów rolnicy mają dobre opinie na jej temat.

Słowa kluczowe: „Natura 2000”, gospodarstwa rolne, dopłaty, ograniczenia działalności.

1. Wstęp

W Polsce dominują obszary typowo rolnicze, stanowiące blisko dwie trzecie powierzchni. Powoduje to, że rozwój naszego kraju jest nierozzerwalnie związany z ochroną bioróżnorodności, która jest głównie skupiona na terenach użytkowanych rolniczo. Biorąc pod uwagę strukturę własności gruntów rolnych, należy stwierdzić, że nadrzędne znaczenie ma sektor prywatny, w tym gospodarstwa indywidualne. Z uwagi na tak wydatną powierzchnię oraz ekstensywną gospodarkę rolną nasz kraj odgrywa ważną rolę w ochronie gatunków i siedlisk krajobrazu rolniczego Europy [Kaługa 2009]. Z drugiej strony skutki zniszczenia środowiska przyrodniczego są odczuwalne we wszystkich krajach europejskich. Rozprzestrzeniają się niezależnie od granic państw. Jednym z podstawowych zadań współczesnej ochrony przyrody jest utrzymanie cennych przyrodniczo obszarów w warunkach ich gospodarczego

użytkowania, a jednocześnie wskazywanie takich form działalności człowieka, które będą sprzyjały utrzymaniu różnorodności biologicznej. W krajach Unii Europejskiej zadanie zachowania bioróżnorodności ma być realizowane przez Sieć Ekologiczną „Natura 2000”, która zakłada harmonijną koegzystencję człowieka i przyrody. Prawna podstawa sieci „Natura 2000” odwołuje się do idei zrównoważonego rozwoju, wskazując konieczność gospodarowania zasobami naturalnymi w sposób nienaruszający równowagi w przyrodzie. Idea ta wydaje się obecnie najbardziej racjonalną koncepcją rozwoju cywilizacji [Makomaska-Juchiewicz et al. 2003].

Program „Natura 2000” jest próbą wyjścia poza system obszarów chronionych w użytkowaną przez człowieka przestrzeń przyrodniczą. Ochrona tej przestrzeni na obszarach sieci jest nie tyle „ochroną” w dotychczasowym rozumieniu, co rozwijaniem umiejętności współistnienia z przyrodą i szukaniem kompromisu pomiędzy potrzebami ekonomicznymi i rekreacyjnymi człowieka a wymogami utrzymania względnie niezaburzonych układów przyrodniczych, zgodnie z ideą ekorozwoju [Makomaska-Juchiewicz et al. 2003].

Na etapie tworzenia sieci „Natura 2000” liczą się wyłącznie kryteria przyrodnicze i żadne uwarunkowania społeczne lub ekonomiczne nie są brane pod uwagę. Czynniki te są natomiast uwzględniane na etapie funkcjonowania sieci i zarządzania poszczególnymi obszarami, co znajduje swój wyraz m.in. w jednym z akapitów preambuły dyrektywy siedliskowej, która mówi: „uznając za główny cel niniejszej dyrektywy wspieranie zachowania różnorodności biologicznej przy uwzględnieniu wymagań gospodarczych, społecznych, kulturowych i regionalnych, niniejsza dyrektywa przyczynia się do realizacji ogólnego celu polegającego na trwałym rozwoju; zachowanie takiej różnorodności biologicznej może w niektórych przypadkach wymagać utrzymania lub wręcz pobudzania działalności człowieka” [Engel 2009].

Europejska Sieć Ekologiczna „Natura 2000” to pomysł na ochronę przyrody, który Polska obowiązkowo przyjęła wraz ze wstąpieniem 1 maja 2004 r. do UE. Sieć „Natura 2000” obejmuje obszary już wcześniej w Polsce chronione, a także tereny nowe, często wykorzystywane rolniczo. Obowiązujące uregulowania prawne związane z istnieniem „Natury 2000” mogą mieć wpływ na gospodarkę danego terenu, głównie inwestycje oraz kierunek ewentualnych zmian. Podkreślany jest pozytywny wpływ powstania obszarów „Natura 2000” w procesie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Pogodzenie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z ochroną środowiska i krajobrazu jest zadaniem niewątpliwie trudnym do zrealizowania. Straty i utrudnienia w gospodarowaniu na obszarach „Natura 2000” mają rolnikom rekompensować pakiety Programu Rolnośrodowiskowego. W ostatnich latach wyraźnie wzrosło zainteresowanie nimi. Dlatego tak ważne jest, aby polscy rolnicy potrafili odnaleźć się w tej nowej rzeczywistości, w której zmuszeni są powiązać prowadzenie produkcji rolniczej z jednoczesną ochroną środowiska. Wobec tego jak sobie z tym radzą? Czy polskie realia umożliwiają pogodzenie produkcji rolniczej i ochrony środowiska bez strat ekonomicznych dla gospodarstw?

Podstawą tworzenia sieci „Natura 2000” są zapisy dwóch unijnych dyrektyw:

- Dyrektywa Rady 79/409/EWG z 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa, tzw. dyrektywa ptasia (DP);
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21 maja 1992 r. o ochronie siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, tzw. dyrektywa siedliskowa (DS), zwana również habitatową.

Celem dyrektywy ptasiej jest utrzymanie populacji wszystkich gatunków ptaków naturalnie występujących w stanie dzikim na terytorium państw członkowskich UE na poziomie odpowiadającym wymaganiom ekologicznym, naukowym i kulturowym lub dostosowanie ich populacji do takiego poziomu. Z kolei celem dyrektywy siedliskowej jest zapewnienie różnorodności biologicznej poprzez ochronę siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory w państwach UE. Środki podejmowane zgodnie z tą dyrektywą mają głównie na celu zachowanie lub odtworzenie właściwego stanu ochrony wybranych siedlisk przyrodniczych oraz wybranych gatunków fauny i flory, będących przedmiotem zainteresowania UE [Kowalczyk et al. 2009].

Sieć „Natura 2000” składa się z dwóch typów obszarów:

- Specjalne obszary ochrony siedlisk (SOO), tworzone na podstawie dyrektywy siedliskowej w celu ochrony:
 - typów siedlisk przyrodniczych,
 - siedlisk gatunków roślin i zwierząt.
- Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO), tworzone na podstawie dyrektywy ptasiej w celu ochrony siedlisk ptaków.

Obszary OSO i SOO są od siebie niezależne, ale ich granice mogą się w znacznym stopniu pokrywać, a nawet być identyczne. Ponadto mogą one obejmować część lub całość obszarów i obiektów objętych innymi przewidzianymi przez prawo krajowe formami ochrony (w Polsce są to: parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe). Obszary sieci „Natura 2000” wyznaczane są w obrębie 9 regionów biogeograficznych pokrywających teren Wspólnoty Europejskiej. Polska niemal w całości leży w regionie kontynentalnym (96% powierzchni kraju) z wyjątkiem południowej części kraju (Karpaty), należącej do regionu alpejskiego (4% powierzchni kraju) [Kowalczyk et al. 2009].

Obszary „Natura 2000” nie są terenami zamkniętymi. Według Ireneusza Kaługi, wbrew opinii wielu osób nie obowiązują na nich wyłącznie zakazy oraz ograniczenia [Kaługa 2009]. Na większości obszarów jest prowadzona normalna gospodarka, a tylko niektóre przedsięwzięcia mogące znacząco negatywnie oddziaływać na walory obszaru muszą zostać ograniczone. W ustawie o ochronie przyrody zapisano: „na obszarach ‘Natura 2000’ nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka, a także amatorski połów ryb, jeżeli nie oddziałuje znacząco negatywnie na cele ochrony obszaru ‘Natura 2000’” [Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004..., art. 36]. Rolnicy muszą liczyć się więc z faktem, że niektóre realizowane przez nich przedsięwzięcia na obszarze „Na-

tura 2000”, np. melioracje, konserwacja rowów odwadniających, budowa urządzeń wodnych zatrzymujących wodę, zalesianie, zabudowa siedliskowa, budowa pensjonatów, gospodarstw agroturystycznych, rozbudowa lub remont gospodarstwa czy usunięcie drzew lub krzewów mogą wymagać wykonania oceny oddziaływania na obszar „Natura 2000” [Kaługa 2009].

2. Założenia badawcze

Głównym celem badania było poznanie opinii rolników na temat wpływu sieci „Natura 2000” na stan obecny i możliwości zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania ich gospodarstw rolnych.

Badanie miało charakter jakościowy i zostało przeprowadzone metodą wywiadu bezpośredniego za pomocą standaryzowanego kwestionariusza. Zrealizowano je na przełomie listopada i grudnia 2009 r. wśród 30 właścicieli gospodarstw rolnych, których działki były położone na terenie Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej oraz Doliny Pasłęki objętych Siecią Ekologiczną „Natura 2000” w powiecie olsztyńskim w województwie warmińsko-mazurskim.

Podmioty badawcze były wybierane do badań poprzez dobór celowy według informacji Biura Powiatowego Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w Olsztynie. Kryterium doboru było położenie na terenie objętym Siecią Ekologiczną „Natura 2000”. Problemem było uzyskanie informacji, czy dana działka ewidencyjna znajduje się na obszarze „Natura 2000”. Wykazów takich nie posiadają: urzędy gmin, starostwa, ośrodki doradztwa rolniczego, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa ani Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. Mapy udostępniane są na stronach internetowych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska. Niestety, nie są one szczegółowe. Nakładając na mapy ewidencyjne podkłady (mapy) geodezyjne, przy dużym powiększeniu, można jedynie orientacyjnie stwierdzić, czy dana działka znajduje się na terenie „Natura 2000”, i na tej podstawie wyszukiwano ewentualnych respondentów.

3. Charakterystyka podmiotów badania

Cechy charakteryzujące respondentów oraz prowadzone przez nich gospodarstwa rolne były czynnikami opisującymi populację badawczą (tab. 1). Wśród rolników uczestniczących w wywiadzie dominowała grupa w wieku od 40 do 60 lat, stanowiąca 60% ogółu. Jedna trzecia respondentów to osoby stosunkowo młode, do 40 lat, a niespełna 10% – powyżej 60 lat.

Analizując wykształcenie, należy stwierdzić, że najwięcej rolników (40%) deklarowało wykształcenie średnie, wyższe tylko 7 (ponad 23%), podobnie zawodowe (ponad 23%), a podstawowe zaledwie 4 respondentów (ponad 13%).

Tabela 1. Charakterystyka podmiotów badania

Wyszczególnienie	Liczba bezwzględna	Odsetek
Wiek respondenta:		
do 40 lat	9	30,0
od 40 do 60 lat	18	60,0
powyżej 60 lat	3	10,0
Wykształcenie respondentów:		
podstawowe	4	13,4
zawodowe	7	23,3
średnie	12	40,0
wyższe	7	23,3
Sytuacja materialna respondentów:		
dobra	8	26,7
zadowalająca	7	23,3
dostateczna	13	43,3
zła	2	6,7
Struktura dochodów gospodarstwa rolnego:		
ponad 90%	15	50,0
ponad 50%	5	16,7
20-50%	10	33,3
Krótką charakterystyka gospodarstwa		
Wielkość gospodarstw:		
do 10 ha	4	13,4
od 10 do 20 ha	6	20,0
od 20 do 30 ha	3	10,0
od 30 do 50 ha	6	20,0
powyżej 50 ha	11	36,6
Rodzaj stosowanej metody rolnictwa w gospodarstwie:		
konwencjonalna	15	50,0
ekologiczna	14	46,7
integrowana	1	3,3
Kierunek produkcji:		
zwierzęca	12	40,0
roślinna	1	3,3
gospodarstwo wielokierunkowe	17	56,7
Wielkość gruntów gospodarstwa znajdujących się na obszarze „Natura 2000” (przeciętnie, w%):		
lasy	52,6%	
łąki i pastwiska	53,6%	
nieużytki	47,5%	
grunty orne	48,1%	

Źródło: badania własne.

Swojej sytuacji materialnej żaden z rolników nie określił jako bardzo dobrej, ale pocieszający jest fakt, że nikt też nie uważał, że jest ona bardzo zła. Ponad 43% osób uczestniczących w wywiadzie stwierdziło, że sytuacja materialna jest zaledwie

dostateczna. Według blisko jednej czwartej respondentów była ona zadowolająca. Z kolei prawie 27% uznało, że jest ona dobra, a z drugiej strony tylko 6,7% uważało, że zła. Wyniki takie należy wiązać z dochodami uzyskiwanymi w działalności tego typu. Połowa respondentów wskazała, że w strukturze dochodów aż 90% czerpanych jest z gospodarstwa i działalności rolniczej (w tym także dopłaty). Z kolei 16,7% deklaroowało, że ok. połowy dochodów pochodzi z działalności rolniczej, a jedna trzecia, że dochody z rolnictwa są tylko częścią budżetu gospodarstwa. Rolnicy, którzy oświadczyli, że dochody z produkcji rolniczej to tylko część budżetu domowego, szukali innych źródeł zarobkowania w gospodarstwie (np. agroturystyka) lub poza gospodarstwem (np. usługi transportowe, weterynaryjne, budowlane, elektroniczne, praca w instytucji publicznej).

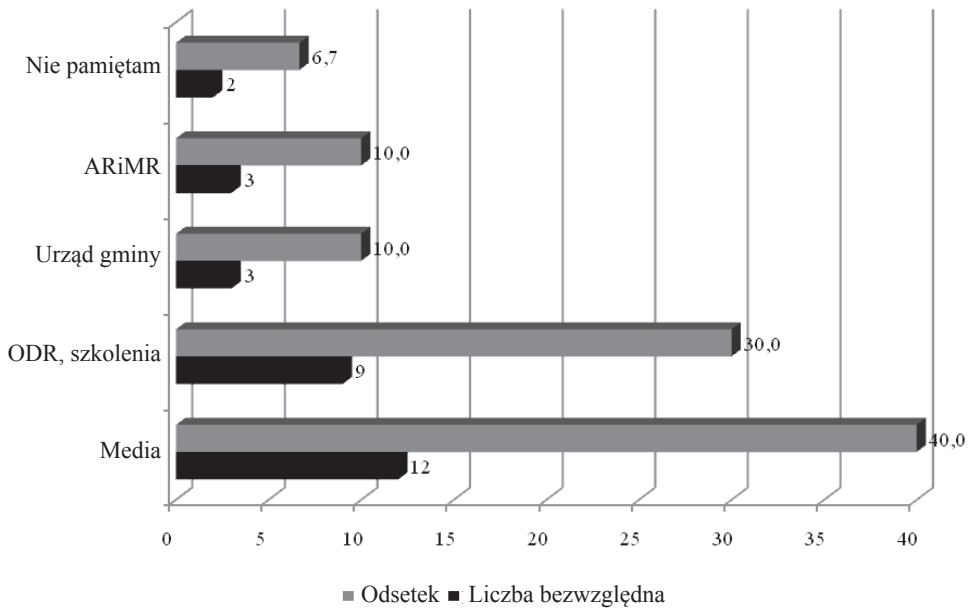
Charakteryzując gospodarstwa rolne, należy stwierdzić, że większość gospodarstw to jednostki gospodarcze stosunkowo duże, o powierzchni ponad 20 ha, w tym ponad 36% z nich ma powyżej 50 ha. Na tle średniej wielkości gospodarstwa w województwie warmińsko-mazurskim (22,95 ha) [Ogłoszenie Prezesa... 2009] przeciętna wielkość gospodarstw należących do rolników uczestniczących w badaniu była czterokrotnie wyższa (91,81 ha).

Połowa respondentów prowadziła produkcję w gospodarstwie metodą konwencjonalną, natomiast gospodarstw ekologicznych było 14 (46,7%). Tylko jeden uczestnik wywiadu wskazał na integrowaną metodę produkcji. Przeważająca część rolników (17, co stanowi 56,7%) deklaroowała wielokierunkową specjalizację produkcji, 12 (40%) – produkcję zwierzęcą, a tylko jeden roślinną. Według respondentów na obszarach „Natura 2000” mieli średnio 52,6% powierzchni lasów, 53,6% powierzchni łąk i pastwisk, 47,5% powierzchni nieużytków oraz 48,1% powierzchni gruntów ornych (tab. 1).

4. Funkcjonowanie na obszarach Sieci Ekologicznej „Natura 2000” w opinii respondentów

Wyniki badania dowiodły, że wszyscy respondenci deklarowali znajomość pojęcia „Natura 2000”. Należy jednak zwrócić uwagę, że większy zasób wiedzy posiadali ci rolnicy, którzy korzystali z dofinansowania wynikającego z uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym. Mimo wszystko główne źródło informacji o sieci „Natura 2000” stanowiły media (telewizja, radio, internet, prasa). Jedna trzecia rolników stwierdziła, że wiedzę na temat możliwości uzyskania dotacji z programu rolnośrodowiskowego zaczerpnęła z ośrodków doradztwa rolniczego oraz ze szkoleń organizowanych m.in. przez tę instytucję. Po trzech respondentów wskazało na urzędy gmin oraz ARiMR, co było związane z chęcią przeprowadzenia inwestycji i napotkania bariery w postaci ograniczeń wynikających z tej formy ochrony przyrody (rys. 1). Podkreślić trzeba, że poziom wiedzy o funkcjonowaniu sieci „Natura 2000” tylko pozornie jest wysoki. Wiedza ta jest pobieżna i związana głównie z informa-

cjami medialnymi. Można jednak przypuszczać, że dopóki będą istniały bariery wyznaczone przez różne formy ochrony środowiska na danym terenie lub możliwości uzyskania dodatkowych źródeł dochodu z tego tytułu (np. dotacje z programu rolno-środowiskowego), rolnicy będą poszukiwać nowych, rzetelnych informacji.

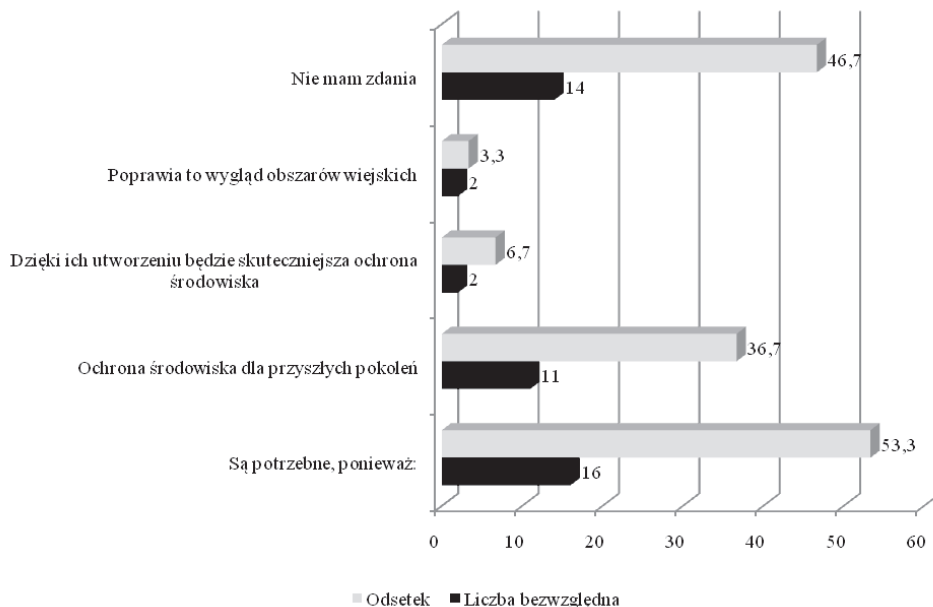


Rys. 1. Główne źródła informacji respondentów o obszarze „Natura 2000” (pytanie otwarte, respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

Źródło: badania własne.

Należy zaznaczyć, że ponad połowa respondentów podkreśliła znaczenie potrzeby tworzenia i funkcjonowania sieci „Natura 2000”. Wynika to z jednej strony ze stosunkowo wysokiego poziomu wiedzy na ten temat, z drugiej zaś jest to efekt korzyści dostrzeżonych przez tę grupę respondentów, wpływających głównie na zwiększenie efektu zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Argumenty te to przede wszystkim skuteczniejsza ochrona środowiska dla przyszłych pokoleń oraz utrzymanie lub poprawienie wyglądu obszarów wiejskich (rys. 2).

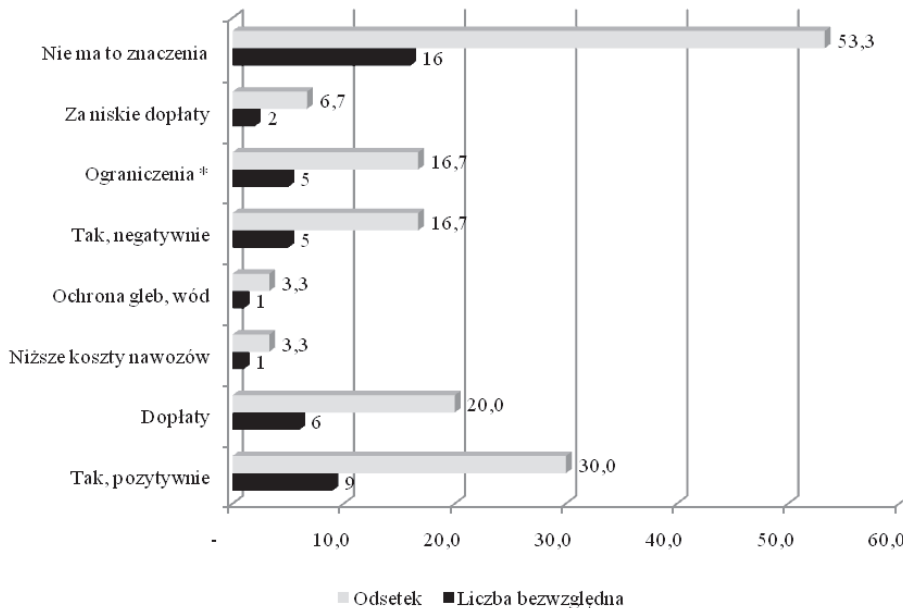
Z kolei ponad 46% respondentów na pytanie o ogólną potrzebę tworzenia obszarów „Natura 2000” odpowiedziało, że nie ma zdania (rys. 2). Może to wynikać zarówno ze stosunkowo niskiego poziomu wiedzy na temat funkcjonowania tego typu formy ochrony środowiska, jak też z niskiej świadomości ekologicznej tej grupy respondentów. Jednakże należy zaznaczyć, że niewiedza nie oznaczała niechęci do ochrony środowiska w tej formie.



Rys. 2. Opinia respondentów na temat obszarów „Natura 2000” w Polsce (pytanie otwarte, respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź).

Źródło: badania własne.

Funkcjonowanie gospodarstwa rolnego na obszarze sieci „Natura 2000” może być obłożone pewnymi ograniczeniami, co może wpływać negatywnie na rozwój jednostek gospodarczych oraz dochody rolników. Wyniki badania dowiodły, że większość respondentów (blisko 67%) uznała, że wpływ „Natury 2000” na prowadzenie gospodarstwa nie ma znaczenia. Podkreślali to głównie rolnicy posiadający niewielkie gospodarstwa z niedużymi obszarami położonymi w strefie ochronnej. Z kolei jedna trzecia respondentów uznała, że wpływ sieci „Natura 2000” na funkcjonowanie gospodarstwa może być pozytywny. Podstawowa korzyść to dopłaty wynikające z uczestnictwa w programie rolnośrodowiskowym. Świadomi korzyści tego typu byli przede wszystkim rolnicy posiadający zarówno większe gospodarstwa, jak i większy obszar ziemi na terenach objętych taką formą ochrony przyrody. Z kolei według 16,7% respondentów „Natura 2000” utrudnia prowadzenie gospodarstwa, wprowadzając ograniczenia dotyczące m.in. możliwości budowy, wycinki drzew, pełnego nawożenia, zwiększania obsady zwierząt ponad limit w przeliczeniu na 1 ha. Dwóch rolników zauważyło, że „rekompensaty” w postaci dopłat za prowadzenie działalności rolniczej na obszarze sieci „Natura 2000” są zbyt niskie, by rekompensować poziom dochodów (rys. 3).



Rys. 3. Czy obecność „Natura 2000” wpływa na działalność gospodarstwa?

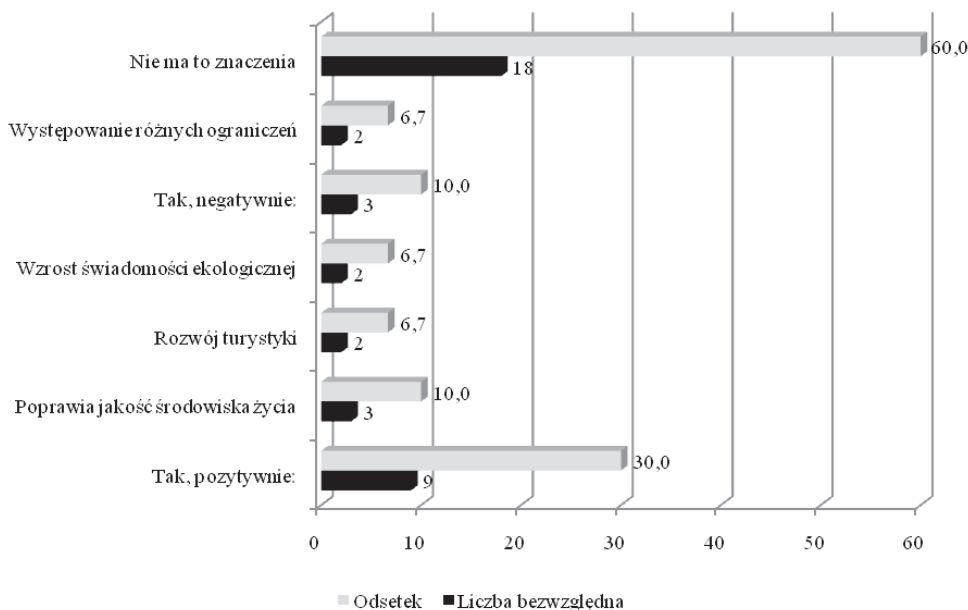
* np. nie można budować, wycinać drzew, stosować pełnego nawożenia, zwiększać obsady zwierząt ponad limit (pytanie otwarte, respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź).

Źródło: badania własne.

W związku z ograniczeniami tylko 4 rolników uczestniczących w wywiadzie wskazało, że funkcjonowanie gospodarstwa na obszarze sieci „Natura 2000” zmusiło ich do rezygnacji lub ograniczenia inwestycji w gospodarstwie (były to m.in. inwestycje związane z budową lub rozbudową obory, budową urządzeń do hodowli pstrągów, zalaniem części terenu w celach turystycznych). Rolnicy ci posiadali większe gospodarstwa, co daje lepsze możliwości inwestowania i rozwoju. Dla pozostałych uczestników wywiadu (86,7% opinii) obecność „Natura 2000” nie stanowiła przeszkody w prowadzonej działalności.

Istotnym uzupełnieniem opinii respondentów było pytanie o wpływ sieci „Natura 2000” na funkcjonowanie gospodarstw i rozwój społeczności lokalnej. Wynika z niego, że podobnie jak w przypadku kwestii wpływu na działalność gospodarstwa rolnego, tak i tu tworzenie sieci „Natura 2000”, według 60% respondentów, nie ma znaczącego wpływu na życie lokalnej społeczności. Z kolei pozytywny wpływ, według jednej trzeciej respondentów, jest kojarzony głównie z możliwością poprawy jakości środowiska życia, zwiększenia walorów krajobrazowo-turystycznych oraz wzrostu świadomości ekologicznej. Tylko 10% uważa, że obecność sieci „Natury

2000” może negatywnie oddziaływać na rozwój ekonomiczny oraz życie lokalnej społeczności (rys. 4).



Rys. 4. Czy obecność „Natury 2000” wpływa na życie społeczności lokalnej? (pytanie otwarte, respondenci mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź)

Źródło: badania własne.

Wśród respondentów 46,7% korzystało z pakietów programu rolnośrodowiskowego. Do najczęściej wskazywanych pakietów należały „rolnictwo ekologiczne” (33,3%) oraz „ekstensywne trwałe użytki zielone” (20,0%), do pozostałych: „ochrona zagrożonych gatunków ptaków i siedlisk na »Naturze 2000«” (13,3%), „rolnictwo zrównoważone” (6,7%) oraz „ochrona gleb i wód” (3,3%). Uzupełnieniem informacji o uczestnictwie w konkretnych pakietach programu rolnośrodowiskowego jest opinia o przyczynie podjęcia decyzji przystąpienia do nich. Zdecydowana większość odpowiedziała, że główną motywacją były dopłaty (66,7%). Rolnicy korzystający z pakietów programu rolnośrodowiskowego podkreślali, że dzięki temu możliwości finansowe ich działalności wzrosły, mimo że jako rekompensata za utracone korzyści dofinansowanie jest zbyt niskie.

5. Zakończenie

Pogodzenie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich z ochroną środowiska i krajobrazu jest zadaniem trudnym do zrealizowania. Przedstawione wyniki badania po-

zwoliły sformułować następujące wnioski dotyczące funkcjonowania gospodarstw rolnych na obszarach „Natura 2000” z terenu powiatu olsztyńskiego:

1. Wszyscy respondenci deklarowali znajomość pojęcia „Natura 2000”, jednak poziom tej wiedzy nie był zadawalający, a wręcz pobieżny. Tylko rolnicy, którzy uczestniczą w programie rolnośrodowiskowym, posiadają więcej informacji, ponieważ m.in. uczestniczyli w szkoleniach organizowanych przede wszystkim przez ośrodki doradztwa rolniczego. Zasób wiedzy o formie ochrony przyrody na danym terenie znacząco wzrasta również w sytuacji podjęcia działań inwestycyjnych, które mogą być ograniczone ze względu na przepisy prawne.

2. Relatywnie spora grupa rolników, nie wiedząc wiele o tej formie ochrony przyrody, nie miała zdania o potrzebie ich tworzenia. Z drugiej strony główne argumenty za „Naturą 2000” to skuteczniejsza ochrona przyrody oraz poprawa wyglądu obszarów wiejskich. Takie opinie respondentów mogą wynikać z faktu, że większość z nich nie odczuwa ograniczeń. Wpływ ten może być również pozytywny, a główny pożytek to korzystanie z dopłat z pakietów programu rolnośrodowiskowego. Niewielki odsetek rolników uczestniczących w wywiadzie wskazał ograniczenia w gospodarstwie, głównie inwestycyjne, wynikające z funkcjonowania na obszarze „Natura 2000”. W związku z barierami tylko czterech rolników zrezygnowało z inwestycji w gospodarstwie. Należy również zaznaczyć, że większość respondentów nie uważała, że ta forma ochrony przyrody jest ograniczeniem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich przekładającego się na życie społeczności lokalnej.

Literatura

- Engel J., *Natura 2000 w ocenach oddziaływania przedsięwzięć na środowisko*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2009.
- Kaługa I., *Korzyści dla rolnictwa wynikające z gospodarowania na obszarach Natura 2000*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2009.
- Kowalczyk P., Nieznański P., Stańko R., Magdaleno Mas F., Bernues Sanz M., *Natura 2000 a gospodarka wodna*, Ministerstwo Środowiska, Warszawa 2009.
- Makomaska-Juchiewicz M., Perzanowska J., Tworek S., *Zasady ochrony obszarów Natura 2000*, [w:] M. Makomaska-Juchiewicz, S. Tworek (red.), *Ekologiczna sieć NATURA 2000 – problem czy szansa?*, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków 2003.
- Ogłoszenie Prezesa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa z dnia 17 września 2009 r. w sprawie wielkości średniej powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w poszczególnych województwach oraz średniej powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w kraju w 2009 r.*, <http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html>, dostęp: 12.03.2010.
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, DzU 2004, nr 92, poz. 880.
<http://natura2000.gdos.gov.pl/natura2000/pl/jednostki.php>.

FUNCTIONING OF THE FARMS IN NATURA 2000 AREAS OF OLSZTYN DISTRICT IN THE OPINION OF FARMERS

Summary: European ecological network “Natura 2000” is a form of environmental protection, which is spread over European Union countries. Its main objective is to protect the biodiversity of our continent. The operating principle of “Natura 2000” is based on two directives: the birds’ and the habitats’. In Poland, the rules of the directives began to be phased in from 2004 with the Polish accession to the European Union. This process continues today. When creating “Natura 2000” areas, only environment benefits are taken into account. For this reason, the process is often met with social disapproval. However, fundamental principles means that these areas are able to conduct their activities, if appropriate conditions are made. The aim of this study is to explore how “Natura 2000” areas are affecting the operation of farms in the district of Olsztyn in Warmia and Mazury voivodeship. Also the level of farmers’ knowledge of “Natura 2000” was examined. Moreover, the opinions of farmers about the nature conservation was investigated. In conclusion, the survey proved that the majority of farmers do not feel any restrictions or impact of “Natura 2000” network. However, mainly thanks to grants for loss of income benefits farmers have good opinions about “Natura 2000”.

Keywords: Natura 2000, farms, subsidies, restriction of activities.